

Nagy Péter Tibor

A TÁRSADALOMPOLITIKA ÚJ ELEMEI AZ 1930-AS ÉVEK MAGYARORSZÁGÁN

KÖZALKALMAZOTTI ÉRDEKÉRVÉNYESÍTÉS A SZOCIÁLPOLITIKÁBAN

Az 1930-as és 1940-es évek szociálpolitikájában valami nyilvánvalóan *megváltozott* a korábbiakhoz képest. A munkásmozgalommal és a társadalombiztosítással foglalkozó történészek magyarázata szerint a hatalom célja az volt, hogy „kifogja a szelet a munkásmozgalom vitorlájából”. Felmerült az a feltételezés is, hogy ezek az új elemek „szociális olajcseppet” jelentettek az objektíve növekvő feszültségek csökkentésére. Mindkét koncepció e jelenségeket valamiféle „tőkés dolog”-ként állította be. (Csépanyi, Petrák)

Ezzel szemben a szociálpolitika-történetet írók e lépéseket a „végre felismert objektív szükségletekre” adott racionális – de persze sosem elégséges – válaszként, „szakmai kérdésként” tárgyalták. (Ferge, Balipap, Gyáni)

Nem lévén a szociálpolitika kutatója, a kérdéshez egészen máshonnan érkeztem el. A harmincas évek oktatásirányításának – mely egy minőségileg átalakuló, rendkívül mélyre ható, az ellensúlyokat felszámoló tanügyigazgatás része volt – kutatójaként analógiát kerestem a szomszédos szférákban. A bürokratikus expanzió, az igazgatási reformtörekvések és a politikai totalitarizmus egymásra találását az irányított gazdaság létrejöttében Lengyel György és Szabó Miklós hitelesen elemezték, a katonai igazgatás és a politika világának egymásra hatása Vargyai Gyulánál tanulmányozható, a „civil”, illetve nem gazdasági igazgatási szférák bürokratikus expanziója azonban még megíratlan.

Jelen kíséret tehát nem több, mint a szociálpolitika átalakulásának egyik értelmezési lehetősége. *Ez az értelmezés a szociálpolitika átalakulását mint a szociálpolitikáért felelős bürokratikus és politikai csoportok törekvését írja le, a korábban jelentős arányban civil szféra ellenőrzésére.*

A KÖZTISZTVISELŐ HATALMA A TÁRSADALOMBIZTOSÍTÁS FÖLÖTT

Az 1919 őszén uralomra került politikai erők egyik legfontosabb célja a köztisztviselői érdekérvényesítés területén az Országos Munkásbiztosító Pénztár – későbbi nevén az Országos Társadalombiztosító Intézet – autonómiájának megsemmisítése és a társadalombiztosítás alárendelése volt. (Az igazság kedvéért meg kell jegyeznünk, hogy az első olyan törvénynek, amely a társadalombiztosítás kiterjedtsége növelésének ellentételezéseként a biztosító autonómiáját csökkentette, az

Világosság
2001/7–9

Nagy Péter Tibor:
A társadalompolitika új elemei az 1930-as évek Magyarországon

1907. évi 19. tc-t szánták. Ez a biztosító önkormányzatában kétharmadról 50%-ra csökkentette a munkásképviselet arányát és az önkormányzatot állami ellenőrzés alá helyezte.)

A feladat teljesítését népjóléti miniszterként az Ébredő Magyarok Egyesülete érdekkörébe tartozó fogorvos, Csilléry András vállalta. Az 104065/1919 EüM rendelettel felfüggesztette az önkormányzatot, és az intézmény vezetésére – a minisztérium egyik tanácsosának személyében – biztost nevezett ki. Valamennyi vidéki pénztár élére is biztosokat állítottak. Ezek többnyire kurzusfigurák, jogászok és orvosok voltak. A budapesti kerületi munkáspénztár élére került igazgató – Benárd Ágoston – már világosan átlátta a viszonyokat, hiszen az első kerületben volt munkáspénztári orvos (egyébként az Ébredő Magyarok Egyesületének egyik vezetője). Az országos pénztár vezetője az egyik régen ott dolgozó pénztári titkár, Alapy Viktor lett. Ettől kezdve az állam nevezte ki az alkalmazottakat. Az 5400/1919 sz. miniszterelnöki rendelet megvonta a pénztár közgyűlésétől és igazgatóságától a költségvetési jogot, s a felhatalmazást, hogy az alkalmazottak kinevezésébe, elbocsátásába és az ügykezelésbe beleszólhasson. Az egykori autonómia által kinevezett tisztviselőket gyorsított eljárással mozdították el, melyben az illetők zsidó volta is számított. (Petrák:1978:144)

Az 1919-es ellenforradalmi lendülettel valószínűleg teljes egészében sikerült volna az új köztisztviselői elitnek véglegesen és teljesen átvenni a hatalmat a biztosító felett, ha az ismert nemzetközi körülmények folytán nem a szociáldemokrata Peyer Károly kerül a népjóléti miniszteri székbe. A szociáldemokrata elit számára – annak a csoportnak, amely a proletárdiktatúra idején nem kompromittálta magát – kulcsfontosságú jelentőséggel bírt a pozíciók megőrzése a társadalombiztosításban. Az itt dolgozó tisztviselőcsoport még azt is elérte a pártvezetésnél, hogy más szférákkal ellentétben a párt teljes súlyával védje még azokat a tisztviselőket, akik a proletárdiktatúra társadalombiztosítási rendeleteit készítették elő. A miniszter megkísérelte visszaállítani az autonómiát, de ez meghiúsult. Miután azonban Peyer kivált a kormányból s a korábbi biztos, az „ébredő” Benárd lett a népjóléti miniszter, ő ismét felfüggesztette az autonómiát, immár nyíltan azzal az indoklással, hogy így a korábbi autonómia által visszaszorított keresztény értelmű új tisztviselők érvényesülni fognak. (Jászai 1925:313)

Az 1920-as esztendő végén létrejött a miniszterelnökség szociálpolitikai osztálya, amely a bethleni konszolidáció elején kialakított munkamegosztás szerint a munkásjóléti intézményekért volt felelős (feladatkörébe tartozott a kormány tájékoztatása a munkásügy állásáról, a keresztény munkaszervezetek támogatása, a gyakorlati szociálpolitika megfigyelése, a munkásbiztosítás, a női és gyermekmunka, az anya és csecsemővédelem, a lakásügy, a munkásképzés, a gyermeknyaraltatás, a munkás sportklubok felügyelete). Az ugyanebben az időben létrejött Népjóléti Minisztérium hatáskörébe a közegészségügy, a gyermekvédelem, a közjótékonyosság, a munkásbiztosítás, a menekültgondozás tartozott. Az elvi átfedés ellenére egyértelműen a szakminisztérium volt az Országos Munkásbiztosító Pénztár, a Budapesti Lakáshivatal, a kórházak, a gyógyintézetek, az Országos Közegészségügyi Tanács és az Országos Menekültügyi Hivatal főhatósága.

Világosság
2001/7-9

Nagy Péter Tibor:
A társadalompolitika új elemei az 1930-as évek Magyarországon

A miniszterelnöki hivatal illetékes csoportja, Bencs Zoltán vezetésével, a politikai irányítást kívánta megőrizni. Ekkoriban világosan elkülönült a két köztisztviselői csoport politikai érdeke. Míg a Népjóléti Minisztériumba koncentrálódott „ébredő” elit a munkásbiztosítót közvetlen csoportérdekei megjelenítőjeként kívánta kezelni és annak apparátusát állástalan katonatisztekkel óhajtotta feltölteni, addig a miniszterelnökségről a stratégiai érdekek jobban látszottak, és ott már 1921 márciusában kialakult az a nézet, hogy a munkásbiztosítás autonómiáját vissza kell állítani, a szociáldemokráciát meg kell békíteni. Az 1921 áprilisában miniszterelnöki megbízást kapó Bethlen részéről tehát nem egyszerűen a politikai zsenialitás jele a Bethlen–Peyer-paktum tető alá hozása, hanem maga is egy ágazati bürokrácia élén válik a társadalompolitikai és csoportérdekek végrehajtójává.

Az új kormány népjóléti miniszteri székébe már nem olyan mozgalmi figura kerül, akinek *véletlenül* orvos a szakmája, hanem igazi *szociálpolitikus*, Bernolák Nándor, aki már 1910 előtt makroszinten foglalkozott az anya- és csecsemővédelem országos szervezeteinek kiépítésével, később pedig az Igazságügyi Minisztérium kodifikátoraként a fiatakorúak bíróságának megteremtésével. (Bernolák ugyanakkor mint a numerus clausus fajvédő cikkelyének parlamenti előterjesztője jobboldalról is kikezdhetetlen volt.) A miniszter tárgyalásokba kezdett a szociáldemokratákkal, és azt javasolta nekik, maradjon a tisztviselők alkalmaztatása állami jog, a további előlépésük viszont kerüljön a visszaállítandó autonómiához. A vezetést a hármas érdekelttség – kormány, szakszervezet, munkáltatók – elvét követve kell berendezni. Peyer ezt nem fogadta el. (Petrák:1978:161)

A kereszténypárti miniszter tehát nem tudta megoldani a feladatot, nyilván azért, mert apparátusa nem is volt ebben érdekelt – nekik a felfüggesztés fenntartása állt volna érdekükben. A Bencs-féle ügyosztállyal a háta mögött a miniszterelnök már nagyobb sikerrel járt. A miniszterelnökség először az ÁFOSZT – Általános Fogyasztási Szövetkezet – játszotta át a keresztényszocialista szakszervezet kezére. (Jenei:1962:470) Ettől az SZDP szakszervezeti társadalombiztosítási lobbija aktivizálódott, és Peyerék a hármas érdekelttség elvének elfogadásával beillesztették a paktumba a munkásbiztosítás autonómiáját.

A makropolitikai döntés után a szélsőjobb oldali körökhöz húzó Bernoláknak távoznia kellett a minisztériumból, és az új miniszter, Vass József prelátus immár valamennyi érdekeltet meghívta javaslata megvitatására: a nagytőkét, a kisiparosokat, a Magyar Nemzeti Szövetséget és a Szakszervezeti Tanácsot. Ekkor világossá vált, hogy nemcsak a szakszervezetek, de a munkáltatók is ellenzik az önkormányzat túlzott megszorítását. Egyértelműen kiderült, hogy az autonómiát vissza kell adni, különben nem teljesül a Bethlen–Peyer-paktum. A kormány így – más lehetősége nem lévén – 1923-ban elkezdte kivonni a számára fontos csoportokat (nemcsak a köztisztviselőket, de például a színészeket is) a Pénztár hatásköréből. (Györki:1923:147, 1923:9210 ME)

A kormányzat megtalálta a legjobb időpontot az új törvény betervezésére: a szociáldemokrata párt az 1926-os választáson visszaszorult, a Szakszervezeti Tanács pedig a nemzetközi porondon is vereséget szenvedett, hiszen hiába tiltakozott, a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet 1927-es ülészaka elfogadta a konkurens keresztényszocialista szakszervezet delegálását. (Topalovich:1975:11)

Világosság
2001/7–9

Nagy Péter Tibor:
A társadalompolitika új elemei az 1930-as évek Magyarországon

A biztosítás kiterjesztését hagyományosan támogató orvosrétegek egy része most magánpraxisa veszélyeztetését látta az új biztosítottak csoportjainak bevonásában. Így a szociáldemokraták a liberálisok részéről sem remélhettek egyértelmű segítséget. A törvény a választott szervezetben a munkavállalói és a munkáltatói oldalon megválasztottaknak egyenlő részvételt biztosított. A választott szervek elnökeit ugyanúgy, mint az altiszteket, a kezelőket és a tisztviselőket az állam nevezte ki. (Dréhr:1927, 1927:21 tc)

Ezzel a tisztviselői érdekérvényesítés immár konszolidált csatornája nyílt meg: a kurzuslovagok helyébe a többi minisztérium peremére sodródott tisztviselőket sikerült elhelyezni, az elnöki, alelnöki pozíciók pedig keresztényszocialista politikusok kedvelt stallumaivá váltak. Ugyanakkor a választott helyek fennmaradása révén a munkásbiztosítóban érdekelt csoport megőrizhette befolyását a szociáldemokrata pártban és a szakszervezetben, hiszen az OTI-választásokra készülni kellett, és a továbbiakban is részt kellett venni a rendszer irányításában. Ez pedig igen hasznos volt az uralkodó körök szempontjából, hiszen különben az üzemi megbízottak és az újságírók pozíciója erősödött volna a Peyer által teljesen sosem uralt pártban, ami pedig állandó feszültségek forrásául szolgálhatott volna. (Gál:1928)

Hogy az uralkodó körök az újjáalakított intézményt már elfogadták, bizonyítja, hogy az öregségi és rokkantbiztosítási törvénytervezetből eredő feladatokkal is ezt a szervezetet bízták meg. E biztosítási forma bevezetésére a kormány már a paktumban is kötelezettséget vállalt, de szorgalmazói voltak a munkáltatói érdekszervezetek is. (MGYOSZ 1928:78) A pénzügyi lobbí pedig az állami szegényügy terheinek csökkentését remélte a javaslattól – nem véletlen, hogy 1925 után a népjóléti minisztérium új államtitkára a bankszférából érkezett. A Népjóléti Minisztérium másik kulcsfontosságú munkatársa, Kovrig Béla is Bethlen legközvetlenebb környezetéből jött: a miniszterelnök személyi titkára volt, de állásához társadalmi, tudományos legitimációt is szerzett a Munkanélküliség Elleni Küzdelem Magyarországi Egyesülete (későbbi nevén Társadalompolitikai Társaság) titkári pozíciójának megszerzésével, egyetemi magántanári habilitáció szerzésével (közgazdasáspolitikai tárgykörben), az Országos Társadalompolitikai Szakértekezlet megszervezésével. A Lex Vass II-nek nevezett öregségi és rokkantbiztosítási törvény – az 1928:40 tc. – valójában az ő munkája. Karrierje 1929-ben logikusan vezetett az időközben OTI-ra átkeresztelt biztosító igazgatói székébe.

Visszatérve a választási lehetőségekhez: a közgyűlésbe a biztosítottak és a munkáltatók egyaránt 180–180 rendes tagot és ugyanannyi pótagot választhattak. (Kovrig 1929)

A biztosított csoportban a munkások 143, a bányamunkások 1, a tisztviselők és a kereskedelmi alkalmazottak 15, a háztartási alkalmazottak 1 tagot választhattak. A választásokon a Nemzeti Blokk és a Szakszervezeti Tanács mérkőzött egymással. Mindkét szerv igen széles koalícióját képviselte a maga oldalára húzó erőknél. A Nemzeti Blokk felállása előre jelezte, hogy a minisztériumi szociálpolitikai érdekcsoport még annak győzelme esetén sem irányíthatja egyedül a társadalombiztosítást, hiszen a választási csatározásokba a keresztényszocialista szakszervezeteket, az lpartestületek Országos Szövetségét, az Ébredő Magyaro-

Világosság
2001/7–9

Nagy Péter Tibor:
A társadalompolitika új elemei az 1930-as évek Magyarországon

kat, a Társadalmi Egyesületek Országos Szövetségét, sőt gyakorlatilag a közigazgatást is be kellett vonni. E széles koalíció eredményeképpen sem sikerült a többséget szerző Szakszervezeti Tanáccsal (121 mandátum) szemben a szervezett kisebbségnél – 54 mandátumot – többet elérni. Huszár:1929)

A munkáltatói oldalon a munkáltatói tömeg (a kisiparosság) alig vett részt a szavazásban: a 194 502 választásra jogosult munkáltató 27,5 %-a ment el szavazni. (Petrák:1978:210) (Összehasonlításképpen: a 496 582 munkavállalónak 52,3%-a szavazott.) A dolog magyarázata, hogy a kisiparosok alighanem felismerték, alig van lehetőségük befolyásolni a munkáltatói oldal álláspontját, egyrészt mert a közgyűlésbe a nagyipar 99, míg ők csupán 33 képviselőt választhattak, amit igen sérelmeztek is. Ugyanakkor a munkáltatói oldalon a két legszervezettebb – egyéb politikai kérdésekben szembenálló – erő kiegészített: a GYOSZ és a keresztény párt megállapodása alapján 116 fő választások nélkül vonult be a munkáltatói helyekre. A Nemzeti Blokk 45 mandátumot szerzett. (A kétszer 180 fő a fenti számok összeadásával még nem jön ki: nem szóltunk a polgári ellenzéki színekben bejutott 9, a szakszervezeti színekben bejutott 10 munkáltatóról, illetve a szakadár vasasok, széljobbosok és kommunisták által bejuttatott 5 munkavállalóról. (Peyer 1929)

A választások eredménye több dologra enged következtetni:

1. a szociáldemokrata csoport relatív többséget szerzett – ennek meg nem akadályozása a kormányzat részéről a Bethlen–Peyer-paktum betartását, a szakszervezeteken belül a biztosítós érdekeltség kormányzati támogatását, magyarul a szociáldemokrácia és a szakszervezeti mozgalom integrálását jelentette;

2. a GYOSZ és a hagyományos (keresztényszocialista) szociálpolitikai érdekcsoport egymással gyakorlatilag kiegyezett, képviselőcsoportjuk intellektuálisan a legtekintélyesebb, létszámában a második legnagyobb erővé vált a biztosítóban, amely a sokféle érdeket kifejező harmadik erővel, a „nemzetiekkel” együtt elvileg többséget is alkothatott;

3. a kisiparosok a folyamat eredményeképpen egyszerre hidegültek el a hagyományos szociálpolitikai lobbától és a biztosítóintézeti autonómiától – ők váltak aztán a harmincas években a hagyományos szociálpolitikai csoport helyébe lépő, az autonómia felszámolását célba vevő új ipari bürokrácia támogatóivá.

A konszolidáció ekkor azonban még olyan stabil volt, hogy a magánalkalmazottak biztosítóintézetének közgyűlési helyeiért harcba szálló választási párt, a Demokratikus Blokk (mely valójában a Pénzügyi Tisztviselők Országos Egyesületét, a Pénzügyi Hivatalsegédek Országos Egyesületét, a Magyarországi Magántisztviselők Szövetségét és a Kereskedelmi Alkalmazottak Országos Szövetségét tömörítette) a választási hadjárat megtakarításának szándékával tárgyalásokba kezdhetett a Nemzeti Blokkal a mandátumok választás nélküli elosztásáról. (A dolog azért nem járt sikerrel, mert a későbbi választási eredményeket elég pontosan megbecslő Demokratikus Blokk 25%-ot kívánt átengedni ellenfelének, az viszont nem elégedett volna meg 51%-nál kevesebbel. A budapesti és vidéki politikai hangulatot jelzi, hogy míg Budapesten 72,7%-kal győztek a demokratikus blokk jelöltjei, addig vidéken csak 58,6%-ot értek el.) (Petrák:1978:230)

Világosság
2001/7–9

Nagy Péter Tibor:
A társadalompolitika új elemei az 1930-as évek Magyarországon

A szakszervezeti oldalon a Peyer-lobbi igen erős maradt, mert az elnökségbe Peyer mellett Gál Benő, volt munkásbiztosítós tisztviselő, a szakszervezeti tanács titkára és Kitajka Lajos került be, aki először a szabóegyleti pénztárban, majd az Általános és Kerületi Pénztár igazgatásában szerzett tapasztalatokat. Egyedül Reisz Móric tartozott a múltját tekintve a radikálisabbakhoz, az 1918–1919-ben kormányzati funkciót viseltekhez, ám ebben az időben már ő is a Szaktanács embere volt.

A főosztályokon és a helyi szerveknél 1930-ban nagy ügykörváltások és átszervezések történtek. A vezérigazgatói teendőkkel megbízott államtitkár elrendelte, hogy az OTI-alkalmazottakat évenként minősítsék.

Az önkormányzati testület több szempontból is szemben állt az OTI-apparátussal. Először is politikailag, hiszen ahogyan az OTI elnöke mondotta: „ez a titkos választás alapján összegyűlt önkormányzat Magyarországnak legdemokratikusabb törvényes intézménye”. (Petrák:1978:239) De azért is, mert egy ellenérdekű – és jól szervezett – érdekcsoportot, a Szaktanácsot, valamint a GYOSZ-t képviselte. Míg a Szaktanács csak bürokráciacsökkentést szorgalmazott, a GYOSZ a túlmeretezett szolgáltatások csökkentését is. A nyomás közben a kisiparosok részéről ugyancsak fokozódott. A kisiparos szervező bizottság leszögezte, hogy az OTI adminisztrációja a kisiparosság egzisztenciáját fenyegeti. Az apparátus és a testület viszonya a közvélemény előtt is ismertté vált. Az államtitkár az önkormányzat nyomására köriratban szólította fel a tisztviselőket, hogy a sajtóban ne intézzenek támadást az önkormányzatok ellen és kezdeményezte 200 tisztviselő elbocsátását, valamint ezzel egyidejűleg a táppénzek leszállítását.

Az OTI körüli ügyek a panamázás melegágyaivá váltak: közpénzekből történt, magánérdekeket szolgáló vásárlások kerültek napvilágra. (A megindult bírósági vizsgálat során Vass Józsefet felmentették, Déhr Imre államtitkárt bűnösnek találták, mire ő öngyilkosságba menekült.) Ugyanakkor az MSZDP vezetői is az OTI-val vásároltatták meg a szakszervezeti és a szövetkezeti székházakat. (OTI 1932)

1932-ben az OTI-nak még mindig 3970 alkalmazottja volt – 2749 állandó, 1221 napidíjas – továbbá 2340 orvost foglalkoztatott. A leépítés előkészítését négytagú bizottság végezte, a munkavállalók részéről Peyer és Gál Benő, a munkáltatók részéről Kornfeld és Alapy részvételével. Állásfoglalásuk a tisztviselők számának erőteljes – 26 %-os!!! – csökkentését szorgalmazta: a 2925-ös létszámot kívánták visszaállítani. Elsősorban azokat elbocsátani, akiket 1927–1929 között más intézmények racionalizálásakor menekítettek ide. A bizottság működése tehát éppen azzal a tisztviselőcsoporttal került szembe, amely ezekben az években – Gömbös honvédelmi miniszterségének ideje alatt – a kormányzat legfelsőbb régióiig eljutott. (Petrák:1978:250)

Nyilván ezzel is magyarázható, hogy 1932-ben, a Gömbös kormány hivatalba lépésekor ismét felmerült, hogy mely intézmény legyen az OTI felügyeleti hatósága. Először a Kereskedelmi Minisztérium került szóba: ez mindenképpen a liberálisoknak, a tőkének kedvezőbb megoldás lett volna, de a jogosítvány végül a BM-hez került.

A professzionalizáció és a tisztviselői kontroll növekedését tükrözi, hogy a laikus ülnöki rendszert megszüntették, s a vitás ügyeket munkásbiztosítási különbi-

Világosság
2001/7–9

Nagy Péter Tibor:
A társadalompoliti-
ka új elemei az
1930-as évek
Magyarországán

róság helyett a rendes bíróságok kezelték. Ez ellen a szakszervezetek sikertelenül léptek fel. Ugyanakkor bizonyos OTI-állások betöltését szakvizsgához kötötték. Ebben találkozott a szakszervezeti apparátus érdeke – amely ettől a csak politikailag legitim (jobboldali) figurák távoltartását remélte – és az igazgatásracionálizáló csoportok gondolkodásmódja, úgyhogy az intézkedés ellen csak a kisebb fizetésű tisztviselők tiltakozhattak, persze eredmény nélkül. (MGYOSZ:1933:84)

Az 1935-ös választásokon az MSZDP és a Szaktanács biztos győzelme tudatában elutasította a GYOSZ kompromisszumos javaslatát. A keresztényszocialisták viszont össze tudtak fogni a kormánypárti erővel. A korabeli sajtó megnevezte az igazi tétet – főképpen az öregségi biztosítás tartalékalapjai feletti döntésért folyt a harc –, de megírta azt is, hogy szintúgy az önkormányzatba megválasztott személyek fognak dönteni arról, melyik kisiparos részesül munkában az OTI építkezéseknél, ki szállítja majd a kórházi élelmiszereket stb. (MGYOSZ:1935:20–21)

A választáson a Nemzeti Blokk 36,2 %-ot, a Szakszervezeti Tanács pedig 58,6 %-ot kapott. (OTI 1935:2, Kovrig:1935) A Szaktanácson belül is megindultak a csoportharcok az OTI vezetése körül. Peyer az egyik oldalon Reisz Mórhoz és Gál Benőhöz ragaszkodott, a vasasszakszervezet viszont (a csak 1918-ban, a vasmunkásszövetség tisztviselőjeként profi politikussá váló) Kabók Lajost és (az 1909 óta vasmunkás-szövetségi tisztviselő) Csapó Sámuel akarta pozícióhoz juttatni. (Világosan láthatjuk, hogy a Peyer-frakció és a vasmunkások közötti küzdelem valójában két tisztviselőcsoport harca: azok csaptak össze, akik a biztosítóintézeti bürokrácián és azok, akik a szakszervezeti bürokrácián keresztül kerültek a politikai elitbe.)

A GYOSZ és a szakszervezetek együttműködése tehát éppen a számukra legveszedelmesebb pillanatban ingott meg: amikor a kormányzat a kamarák szervezésével a munkavállalói és a munkaadói szervezkedés szabadságát vette célba. *Lehetetlen, hogy ezt a szociáldemokrata párt politikai elemzői ne látták volna. Egyetlen magyarázat adódik a GYOSZ-szal való együtt nem működésre: az OTI-t vezető tisztviselők az adott pillanatban nem voltak érdekeltek benne.*

A Szociálpolitikai Intézet – és mögötte a BM – erőszakolta rá az OTI-ra az együttműködést. (Az együttműködés szakmai érve az volt, hogy amikor az OTI-tag munkanélkülivé válik, továbbra is kezelni lehessen és viszont.) A relatív forráshiány korában ez az egyetlen lehetősége az állami szociálpolitikának arra, hogy tőle független forrásokon is részben rajta tartsa a kezét. (Az arányok szempontjából érdekes, hogy egy átlagos szociálpolitikai munkaközösség költségeihez az önkormányzat 3–5000 pengővel, az OTI 3–5000 pengővel, míg az állam csak 1–2000 pengővel tudott hozzájárulni.)

Ezen a ponton lépett az arénába az a köztisztviselő-csoport, amely sem az OTI-ban nem találta meg a számítását, sem a BM környékén nem tudta elhódítani a pozíciókat a hagyományos tisztviselőktől: megkezdődött az ipari szociálpolitika kiépítése is, amely ezektől az évektől mintegy versenyhelyezetet teremtett az OTI-nak.

A haditermelés fokozódásával, 1938 után a biztosítottak száma tovább nőtt. Az orvosok számát 1937-ben takarékoságból 2204-re csökkentik, s e szám csak 1941-ben éri el a 2606-ot. Állandó politikai harcok folytak a tartalékalapok felhasználása körül. A szakszervezetiek abban voltak érdekeltek, hogy munkáslakás-épí-

Világosság
2001/7–9

Nagy Péter Tibor:
A társadalompoliti-
ka új elemei az
1930-as évek
Magyarországán

tésbe és egészségügyi beruházásokba fektessék ezeket (nemcsak a szakszervezetek, de egyes vidéki pártszervezetek is mint társadalombiztosítási tanácsadó irodák jutottak befolyáshoz a munkások soraiban), a GYOSZ és az lpartestület pedig a működő vállalkozásokba fektetést látta volna szívesen. Hatalmas tőke forgott itt kockán: ekkoriban majd 120 millió pengő, 1944 elejére majd 380 millió pengő. (Összehasonlításképpen: a magyar hitelintézetek összes tőkéje 1936-ban nem érte el a 840 millió pengőt).

Az állami expanziót sürgető jobboldal szemében ezek a konfliktusok eltörpültek. Ahogy az orvosegyesületi vezető Csilléry megfogalmazta: „nehezményezem azt, hogy például a GYOSZ-nak és a TÉBÉ-nek az OTI és a MABI elnökségében helyet foglaló képviselői olyan nagyszerűen megértik egymást a munkavállalók ugyanott helyet foglaló képviselőivel és az ott lévő szociáldemokrata párttitkárokkal [...] tessék az autonómiát felfüggeszteni”. (Petrák:1978:315)

A BM azonban nem vállalhatta az autonómia megszüntetésének kockázatát. (Mint másutt látni fogjuk, a BM egyébként is szembekerült a jobboldali orvosszervezetekkel.) Az autonómiára azonban mégis csapást mértek. Többféle módon is alkut kötöttek az a társadalombiztosítást vezető csoportokkal. Egyfelől biztosították a választások elhalasztását, ez pedig kedvezett a szakszervezeti csoportnak, hiszen ekkoriban velük szemben a munkások körében a szélsőjobboldal erősödött meg. A nyilasok a Nemzeti Munkaközponttal szövetségben a Nemzeti Blokkot vették támadás alá. Törekvéseik azonban nem jártak sikerrel, mert a zsidótörvények miatt lemondani kényszerült tagok helyébe a BM által behívottakat a szociáldemokraták támogatták, a társadalombiztosítás keresztényszocialista beállítottságú elnöke pedig nem engedte meg a nyilasoknak, hogy az önkormányzati képviselők Jobboldali Blokkjának megalakulását bejelentsék.

A szakszervezetek elitjét másfelől azzal állította a maga oldalára a BM, hogy lehetőséget biztosított a szolgáltatások számának felemelésére, ami viszont az állami hozzájárulás arányának növelésével járt együtt.

A kormányzat a társadalombiztosítás egész kérdéskörét mindinkább államigazgatási, nem pedig társadalmi, egyesületi kérdésként kezelte. Nem véletlen, hogy 1941-ben, a kötelező társadalombiztosítás bevezetésének ötvenedik évfordulóján az OTI elnöke egy szót sem ejtett a munkáltatókról és a munkavállalókról, az intézmény fenntartóiról, viszont kiemelte a magyar társadalombiztosítás történetében meghatározó szerepet játszó három *minisztert*: Baross Gábort, Kossuth Ferencet és Vass Józsefet. (Petrák:1978:340)

A brit Beveridge-terv magyarországi hatása is igen jelentős volt: a köztisztviselői csoport ezt igen hasznosnak látta, hiszen gyakorlatilag a közegészségügy államosítását és a magánbiztosítók megszüntetését javasolta, önkormányzati kérdésekkel nem foglalkozott. (Bár a szakszervezeteknek fontos szerepet szánt.) Az SZDP 1943-as kongresszusának szakbizottsága a teljes önkormányzatért lépett fel. Peyer viszont munkaügyi minisztérium felállítását tartotta volna helyesnek – abban ugyanis neki és csoportjának mindenképpen meglett volna a helye.

A szakértők is támadásba lendültek, és a *Munkaügyi Szemlében* sorozatban jelentek meg a szociálpolitikai javaslatok. A szakértői gárda mind egyértelműbben az önálló minisztérium megteremtése mellett foglalt állást. (Bikkal Dénes OTI-

Világosság
2001/7-9

Nagy Péter Tibor:
A társadalompolitika
új elemei az
1930-as évek
Magyarországán

titkár, a folyóirat felelős szerkesztője, a fasiszta társadalombiztosítás nagy híve javasolta azt is, hogy szüntessék meg a betegségi és balesetbiztosítás eddigi elkülönítését.) A gyermekágyi segélyt a munkabér száz százalékában javasolta meghatározni – ez koalíciót jelentett a népszaporulatot sürgető csoportokkal. (Bogdán 1944, Lengyel 1944)

A szakszervezetek eljutottak odáig, hogy azt sürgessék: az állam – az az állam, amely ekkoriban az egész országot a hadigazdaság követelményeinek megfelelően szervezte át, korlátozta a legalapvetőbb szabadságjogokat stb. – közdók útján hajtsa be az OTI-járvulékokat a munkáltatóktól.

Mindezek a tényezők azt mutatják, hogy a társadalombiztosítás tisztviselői érdekérvényesítő jellege a korszak folyamán minden értelemben növekedett.

1. Megnőtt az apparátus befolyása a választott szervekkel szemben.
2. Megnőtt az államsegély aránya, s ezzel a miniszteriális erők befolyása.
3. Az OTI az orvospolitika kulcságazatává vált: az összlakosság 18%-át is elérte azoknak a köre, akikhez elért a biztosítás. (Nagy 1944)

4. A szakszervezeti oldalon elkülönült egy önálló társadalombiztosítási érdekeltségű tisztviselőcsoport. Ez egy ideig ugyan a munkáltatókkal való demokratikus és autonómiavédő együttműködésben volt érdekelt, de később két okból a kormánnyal való kooperációt választotta: saját választóiban nem bízva szövetségest keresett a szélsőjobboldallal szemben, s a választók megtartásának érdekében pénzügyileg immár lehetetlen követeléseket támasztott a munkáltatók ellen, a kormánnyal szövetségben.

5. A szociálpolitikai bürokrácia, a szakértők és a szakszervezetek említett csoportjai között koalíció jött létre, amely előbb – 1932-ben – magakadályozta, hogy az iparügyekkel foglalkozó liberálisabb tárcához kerüljön a társadalombiztosítás, majd a negyvenes években önálló tárca, olyan intézmény létrehozását kezdte szorgalmazni, ahol e csoportok juthattak volna érdekérvényesítési lehetőséghez.

* * *

A szociálpolitika intézményrendszerének jelentős része azonban nem a társadalombiztosítás körül formálódott, hanem különféle társadalmi szervezeteknél, a megyéknél, a városoknál, különféle közigazgatási hivatalokban. Az alábbiakban azt kísérlük nyomon, hogy e sokszínű szociálpolitika miként veszítette el pluralizmusát az állami szociálpolitika expanziója következtében.

A SZOCIÁLPOLITIKA A KORMÁNYZATBAN

A népjóléti tárca felszámolása kétféle értelemben is szerves része volt annak a „kis rendszerváltásnak”, amely a bethleni rendszer bukásával bekövetkezett.

Először is a miniszterelnök hatalmának megnövelése végett létre kellett hozni egy új „entitást”, amely biztosítja a miniszterelnöknek a képességet és a legitimitást a többi tárca ágazati tevékenységének ellenőrzésére. Ez a Gömbös köré tömörült erők egyik legfontosabb célja volt abban a helyzetben, amikor még nem le-

Világosság
2001/7–9

Nagy Péter Tibor:
A társadalompolitika új elemei az 1930-as évek Magyarországon

hetett pontosan felmérni, hogy a szaktárcákban dolgozó bethlenistákat milyen ütemben lehet majd kiszorítani. Az 1932. évi 12. tc. 4. paragrafusa kimondja, hogy „abból a célból, hogy a társadalompolitikai szempontok a kormányzat és a közigazgatás egész területén állandóan és egységes terv szerint érvényesüljenek, a közigazgatás szerveinek társadalompolitikai érdekű tevékenysége a m. kir. miniszterelnök irányítása és vezetése alá helyeztetik”. A törvény életre kívánt hívni egy Társadalompolitikai Tanácsot, amelynek elnökét és alelnökeit az államfő nevezi ki, s benne az országgyűlés két háza, a tudomány, a gazdaság, a szaktárcák, a munkaadó és a munkavállaló szervezetek képviseltették volna magukat. A miniszterelnökségnek azonban nem volt szüksége erre a túlzott társadalmi kontrollt lehetővé tevő *tanácsra*. Ehelyett társadalompolitikai *osztály* jött létre, melynek vezetője, Bencs Zoltán szép karriert futott be: a negyvenes évekre országgyűlési képviselő, a Magyar Köztisztviselők Fogyasztási Termelő és Értékesítési Szövetkezetének, a Magyar Tisztviselők Takarékpénztára Rt. igazgatóságának, a Vármegek és Városok Országos Mentőegyesületének, az Országos Közművelődési Tanács igazgatóságának tagja, a Magyarok Világszövetségének alelnöke, a Magyar Gyorsírók Egyesületének társelnöke, a VKM szerzői jogi bizottságának és az Országos Statisztikai Tanácsnak is tagja lett.

A népjóléti igazgatás erői felismerték, hogy munkájuk hatékonyabb ellátásához forrásokra van szükség – e forrásokat azonban csak a szociálpolitikai érvrendszert előtérbe helyező jobboldali hatalomátvételtől remélhettek. A jobboldali csoportok számára viszont elfogadhatatlan volt, hogy a népjóléti igazgatás nem *kormányzati*, hanem *társadalmi*, illetve *önkormányzati* feladat. *Önkormányzati, illetve társadalmi erők kezébe – megfelelő állami kontroll nélkül – pedig semmilyen forrásokat nem adtak a harmincas években.*

Világosság
2001/7–9

Nagy Péter Tibor:
A társadalompolitika új elemei az 1930-as évek Magyarországon

AZ EGRI NORMA TÜNDÖKLÉSE ÉS BUKÁSA

Ennek a felismerésnek tudható be az úgynevezett *egri norma* felkarolása. Az „egri norma” lényege az volt, hogy a szociálpolitikai apparátus összeírja a munkaképteleneket és a munkanélkülieket, a szegénygondozókkal környezettanulmányt készített róluk, s nyilvántartja a hatósági, a magán és a társadalmi adományokat. A kezdeményezői közé az egri érseki jogakadémia, illetve a helyi katolikus társadalom, valamint a ferences rend tartozott. Jellegetes ideológusa az állami szakoktatáspolitikai körökben, illetve az egri érsekség körül egyaránt otthonosan mozgó Petró Kálmán, az egri Ügyvédi Kamara elnöke, aki 1939-ben a Magyar Élet Pártja színeiben képviselő is lett. (Petró 1932)

Az akció felkarolásában egy olyan tisztviselő töltött be döntő szerepet, aki szombathelyi szociálpolitikai tevékenységét a kormányzat oly megalégedésére végezte, hogy a visszavett Felvidék egyik baloldali városának, Losoncnak a megrendezését bízhatták rá, s kaphatott ott – a helyi kisebbségi magyarság elítélésének nagy sérelmére – polgármesteri és helyettes főjegyzői megbízatást. (Pálos 1934, 1937)

Az egri norma legharcosabb szószólóinak köre összefonódott a sajtóreformot világnézeti alapon követelőkkel, a jogakadémiákon egységes szellemet kialakí-

tókkal, illetve a katolikus főiskolai szövetség, az Emericana csoportjával. (Ezt az összefonódást reprezentáló személy a negyvenes évekre az erdélyi magyar értelmiség véleményét és érdekeit figyelembe nem véve kap bírói kinevezést Kolozsvárra. Az „ejtőernyős” fogalmat már akkor is ismerték és használták...) (Urbán 1942).

A mozgalom másik fontos propagátora, egy egyszerű, bár számos katonai kitüntetéssel rendelkező javadalmi könyvelő, a negyvenes évekre a kecskeméti szegénygondozó hivatal vezetője lesz. (Szathmáry 1935)

Az igazgatási tisztviselők már csak azért is kulcsfontosságúnak tekinthették a szegénypolitikai hatáskörök és érdekérvényesítési lehetőségek megszerzését, mert a szegénység épp a harmincas évekre lett igazán jelentős probléma, Matolcsy szerint a mezőgazdasági népesség életszínvonala 1933–1934-ben került a mélypontra, az ipari munkások reálkeresete 1936-ig romlott, a tisztviselőknél Matolcsy szerint nincs ugyan reálkereset-csökkenés, de a tömeges elbocsátások és a fiatalabbak elhelyezkedési nehézségei itt is problémákat jelentettek.

Az e kérdésekkel foglalkozó tisztviselők relatív súlya és befolyása rendkívül megnőtt, hiszen a budapesti ínségesek nyilvántartott száma 1929-ben nem érte el a nyolcezetet, 1932-ben viszont meghaladta a 184 ezret. 1933-ban a magyar városi lakosság 22%-a részesült ínségnyhító ellátásban. (Tény ugyanakkor, hogy 1936-ban az 5,8 millió községi lakosból csak 49 ezer volt a segélyezett.) (Ferge 1986:42)

A szociális közsegély feltétele 1871-től a teljes vagyontalanság, a keresetképtelenség, a tartásra kötelezhető rokonok hiánya, valamint a helyi illetőség – melynek hiányában a szegényt ki lehetett toloncolni. Azáltal, hogy a helyi illetőség helyett 1931-ben a tényleges tartózkodási hely vált a szegényügyi felelősség kritériumává, megerősödött a szociálpolitikai tisztviselők befolyása. Megszűnt annak a lehetősége, hogy a település vezetői egyszerű rendőri kérdésként kezeljék az ügyet és kitoloncoltassák a „szegényeket”. Amikor viszont el kellett ismereni, hogy szegények vannak a településen, azzal előbb-utóbb hatáskör, és források is együtt jártak.

1936-ban a BM felkarolja az ügyet. Rendelet mondja ki (180000/1936) hogy minden községben *szegényügyi bizottságot* kell létrehozni, amely a polgármester, illetve a községi bíró elnökleite alatt állott. A bizottság funkciója volt, hogy „kordában tartsa” a szegényüggyel foglalkozó társadalmi egyesületeket, s a közsegélyre szorulókat összeírásától a környezetanulmányok készítésén át az adománygyűjtésig azok minden funkcióját irányítsa. E célt a városi *szegényügyi hivatal* útján tudta megvalósítani, ahol a szegényekről katasztert is vezettek.

E tevékenység révén ellenőrizték a társadalmi öntevékenység egyik fontos szelétét, s a szegényügyi források nagyobbik részét. De néhol épp ezért a *társadalmi tevékenység alábbhagyott*. Itt fizetett munkatársak végezték a gyűjtést is, újabb személyzeti politikai eszközöket biztosítva a helyi igazgatás számára. A hangsúly a korábbi zárt intézeti szegénygondozásról a nyílt, otthoni körülmények közötti gondozásra terelődött, amely a tisztviselőknek lehetőséget biztosított arra, hogy a nővéri beszámolók alapján a település háztulajdonosaival (azaz a tőlük korábban nem függő vagyonos polgársággal) szemben esetleg felléphessenek.

Az egri normát 1940-ig 34 város vezette be.

Világosság
2001/7–9

Nagy Péter Tibor:
A társadalompolitika új elemei az 1930-as évek Magyarországon

AZ ONCSA

Az egri norma azonban nem adott elegendő hatalmat a BM kezébe (sokkal inkább a helyi igazgatási tisztviselők hatalmát növelte meg), így vele szemben 1938-ban az ONCSA érdekcsoportja kapott jelentős tért. (1942-re az egri norma hívei már úgy érezték: védelemre szorul találmányuk.) Egy pécsi szociálpolitikai tisztviselő – aki a negyvenes évekre Pécs polgármesterévé, egyetemi tanárrá, az Országos Egészségvédelmi Szövetség alelnökévé nőtte ki magát (Esztergár:1940) – dolgozta ki azt a tervet, amely a megyei szociálpolitika alaposabb ellenőrzésére adott módot a *belügyminiszternek*.

Ő minden megyéhez *tanácsadót* küldhetett, és e tanácsadó jelentései alapján alakíthatta ki a szociálpolitika alapjait. A biztosából alakult ki azután az *Országos Szociális Felügyelőség*, amely átfogta az országban működő szociálpolitikai tisztviselőket. (A tisztviselők formális hivatali főnöke továbbra is a polgármester, alispán maradt.) Az új rendszer továbbra is életben tartotta az egri norma társadalmi tevékenységet reguláló intézményeit, elsősorban a környezettanulmányok, a gondozás területén.

A BM 1938-ban újabb források allokációját kezdeményezi – az ország egész területén *ínségjáradékot* (később *nép- és családvédelmi pótdótot*) akar kivetni, a megyénél pedig olyan kisegítő munkaerőket alkalmazni, akik szociális kérdésekre szakosodtak. (86500/1938, 195000/1938 BM) A szociálpolitikai csoport ugyanis érzékelte: vannak még ellenőrizetlen források az országban. A pécsi Esztergár Lajos mutatott rá: „A *magánosok szervezetlen adakozása hozzávetőleges becslések szerint meghaladja azt az összeget, amelyet az egyházak és társadalmi egyesületek nyújtanak.*” (Esztergár 1939:113)

Az ONCSA-t megteremtő törvény (1940:23 tc) miniszteri indoklása világosan illeszti be az intézményt a magyar kormányzat általános törvényalkotási menetrendjébe: Magyarország „szakít a *korlátlan szabadság elvét hirdető gazdasági rendszerrel*”.

Az ONCSA és a szociálpolitikai érdekcsoport azonban nemcsak a verbalitás szintjén fonódik össze az irányított gazdaság érdekkörével, hanem azáltal is, hogy állami tőkével közjóléti szövetkezetek útján szorította meg a lakásépítés piacát, állatvásárlási-kölcsönök, kertészeti és háziipari szervező tevékenysége révén befolyásolta a gazdaság más ágainak tőkeeloszlását, a napközi otthonok szervezésével pedig a VKM-nek segített be a gyerekek nyári ellenőrzésében, ideológiai kontroll alatt tartásában.

Az ONCSA az egri normánál szélesebb mérlegelési lehetőséget biztosít a hivatalnokoknak. Az ONCSA-t felügyelő szociális felügyelőség elvileg is elutasítja, hogy bármiféle rögzített kritériumhoz kösse a juttatásait. E *rögzítetlen kritériumok* – „magyarság”, „faji öntudat”, „más fajtákkal való kemény küzdelemre” való készség, „kötelességteljesítés a hazával és az Istennel szemben” – a normatív szabályokhoz szokott régi közigazgatási tisztviselőkkel szemben a politikailag elkötelezettebb új nemzedék számára nyújtott igazi mérlegelési lehetőséget: „A közösségi értékítélet kialakításának irányítása a szociális felügyelő hivatása.” (Ferge 1986:145) A 330 ezer elvileg jogosultból ilyen mérlegelés segítségével választottak ki 12 ezret.

Világosság
2001/7–9

Nagy Péter Tibor:
A társadalompolitika
új elemei az
1930-as évek
Magyarországán

E szociális szakszolgálat a negyvenes évek közepére valódi, középosztályi viszonylatban jelentős méretű társadalmi csoporttá vált. A megnagyobbodott országban 865, ezen belül a trianoni területen 480 főt foglalkoztatott. (Ferge 1986:267) (Összehasonlításként: a vármegyei tisztviselők száma összesen 2518 fő volt.)

A SZOCIÁLPOLITIKAI INTÉZET

Az egri norma és az ONCSA-akció mellett a szociálpolitika bürokratikus expanziója szempontjából az Országos Szociálpolitikai Intézet érdekköre érdemel figyelmet.

A korábban társadalmi kezdeményezéssel létrejött – és Budapest polgármesterétől támogatott – Főiskolai Szociális Telep igazgatótanácsa 1920-ban úgy dönt, hogy az intézetet felajánlja az új közgazdasági egyetemnek, úgy hogy önálló alapítvány maradjon. (Balipap:1990:37) Így jön létre az Egyetemi Szociálpolitikai Intézet. 1932-ben Országos Szociálpolitikai Intézetté alakítják. 1937 őszén radikálisan kibővült a szervezet, mert az önként jelentkezők mellé még azok is idekerültek, akik valamilyen szociális vagy nevelésügyi munkakörből ide irányíttatnak. A programhoz már felvételi, illetve más kritériumok is csatlakozhatnak. Az akadémia feladatát úgy határozzák meg, hogy „hivatásos gyermekgondozónők, napköziotthon-vezetők, gyári gondozónők, tanítók, iskolaorvosok, iskolanővérek, a szociális higiéné munkásai, tanonckörök, tanoncotthonok és a tanoncifjúság vezetői, pártfogó tisztviselők, szegénygyámok, községi jegyzők, közigazgatási tisztviselők, közjóléti előadók, általában szociális munkások képzése és szükség esetén további irányítása az a feladat, amelyet a szociális akadémiának el kell látnia...” (Balipap:1990:40) E tanfolyamokat egy 1934-es rendelettel a BM a közigazgatási hatóságok figyelmébe ajánlotta.

A Szociálpolitikai Intézet érdekkörének egyik kiemelkedő alakja már az I. világháború előtt megszervezte a kolozsvári akadémián a közgazdaságtani és szociálpolitikai tanszéket, de csak 1919-es ellenforradalmi *politikai* tevékenysége adott elegendő lökést ahhoz, hogy az év őszén a budapesti közgazdaságtudományi egyetem professzora lehessen. 1920-tól 1931-ig parlamenti képviselő volt, majd az egyetemi Szociálpolitikai Intézet igazgatója lett. (Erődi Harrach) E kör a negyvenes évekre már uralta az 1927-ben alakult Országos Társadalompolitikai Társaságot (melynek a Szociálpolitikai Intézet igazgatója ügyvezető alelnöke volt – elnök: Földes Béla nyug. miniszter, főtitkár: Hilscher Rezső), a közgazdaságtudományi kar könyvtárát és az Egyetemi Szociális Tanfolyamot (melyeknek Erődi Harrach volt az igazgatója), befolyással volt a VKM gazdasági szaktanárvizsgáló bizottságára, a katolikus oktatási tanácsra, a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal szakértő bizottságára.

A társadalmi öntevékenységgel és szociálpolitikai érdeklődéssel induló mozgalmat 1933-ban karolta fel a BM, hatalmas épületet adományozva a szervezetnek. Az alapítvány feladata volt az illetékes hatóságokat és szervezeteket összefogva – a pluralitás lehetőségeit csökkentve – *Szociális Akadémiát* működtetni, és ott a szociális munkával foglalkozó állami, önkormányzati és magánszervezeti tisztviselőket képezni. (Erődi 1936:450) A Szociálpolitikai Intézet által megterem-

Világosság
2001/7–9

Nagy Péter Tibor:
A társadalompolitika új elemei az 1930-as évek Magyarországon

tett tbc-gondozó „nem rendelőintézet, mert nemcsak a saját elhatározásából hozzáfutó beteggel törődik, hanem az eseteket *felkutatja*, a családtagokat *berendeli*, a betegek sorsát *figyelemmel kíséri*, azok és a veszélyeztetettek részére *szociális segítséget szerez*”. A tbc-gondozásban érdekelt tisztviselők így egyszerre szereztek lehetőségeket arra, hogy az illetékességi körükbe tartozó embereket megfigyeljék és berendeljék, illetve hogy a „rendesen viselkedő” szegényekkel érzékeltethessék, *rajtuk* (mármint a tisztviselőkön) múlik a szociális segély kijárása. Ennek a jelentősége azért volt nagy, mert a köztisztviselő csak ennek révén tudott nagyobb tekintélyre szert tenni a településen, mint a helyi jótékony egyesület vagy az egyházak emberei.

A MÉRLEGELÉSI JOG

A fajvédők és a jobboldal motivációja e szociálpolitikai expanzió követelésében nem szorul indoklásra. Ők nyilván tudták, miről van szó valójában. A szociálpolitikai expanzió további támogatói, például a szociáldemokraták viszont feltehetően nem érzékelték, hogy *a szociálpolitikai expanzió azonos a köztisztviselő hatalom erősödésével a társadalom fölött*. A szociálpolitika és a szegénypolitika növelését úgy próbálták szorgalmazni, hogy éppen ennek a köztisztviselő-csoportnak a számára egyetlen elfogadható célt, a mérlegelési lehetőséget akarták elvenni. „Nem szabad személyektől függővé tenni a hozzájárulás mennyiségét és időpontját ehhez a legigazibb és legjogosultabb közteherhez, de a ráutaltságot nem döntheti el sem az igénylő szemfülessége, sem az intézkedő hangulata, jó vagy rosszlelkűsége” – írja Popper Sándor. (idézi Ferge:1986) A tisztviselők egy része éppen a normativitásban akart kitűnni, így az ő oldalukról is találkozunk elszórva ilyen véleményekkel: „a jogok és kötelességek is ebből a társadalmi tagságból folynak”. (Hilscher 1928: 15)

Az alanyi jogú tagság ellen természetesen nem lehetett a mérlegelési jog elvesztésétől való félelemmel érvelni – sokkal könnyebb volt azt felhozni, hogy az általánosan adott dolgokra az emberek egy idő után jogot formálnak, s ez élezi az osztályharcot, élezi a munkásság öntudatát. (Ferge 1986 123) Ezt az *érvelést leleplezni egyszerűen senkinek nem állott érdekében* – a szociáldemokrata újságírók, a munkásszervezetek szóvivői, a szakszervezetek boldogan kaptak az alkalmon, hogy a kormányzat szociálpolitikai vonakodását világnézeti okoknak tudhassák be. Ember György kifejezetten ideológiai feltételhez és ideológiai célhoz köti nemcsak a jogosultságot, de magának a szociálpolitikának a definícióját is. „Szociálpolitika alatt értjük azoknak az intézményeknek és eljárásoknak az elméletét, amelyek a nemzeti vagyon és a munkamegosztás helyes szabályozása mellett a nemzeti társadalomnak a nemzethűség szempontjából kifogástalan minden tagja részére olyan módon és olyan mértékben kívánják biztosítani az összességbe való – az igazság eszméinek megfelelő beilleszkedés lehetőségét, hogy e nemzeti sorsközösség tudata és a nemzet jövőjében való hit a nemzet erősít és teljesítőképességét a maximumig fokozva állítsa a nemzet jelenének és jövőjének szolgálatába.” (Csépanyi:1972:97)

Világosság
2001/7–9

Nagy Péter Tibor:
A társadalmpolitika új elemei az 1930-as évek Magyarországon

Ínségsegélyre erkölcsi, politikai okokból is érdemtelenné lehetett válni, nem voltak például a jogosultak jegyzékébe felvehetők a cigányok. A tisztviselő tehát a cigánynak minősítéssel is hatalmat gyakorolhatott. (Ferge 1986:121)

A földbirtok-politika is a tisztviselők érdekvégyesítésének eszköze volt. Valamennyi földbirtoktörvény a tisztviselői mérlegelés előtt tárja ki a kaput. A Nagyatádi-féle földreformban azok az „érdemes személyek” kaphattak földet, akik a „helyes földművelésre képesek és hajlandók”. Az 1936-os telepítési törvény (1936:27 tc) az erkölcsi-politikai érdemességhez kötötte a földhöz juttatást. A zsidótörvény nyomán 1939 és 1942 között elkobzott 620 ezer holdnyi zsidóbirtokból 150 ezer került keresztény kisemberek tulajdonába, a többi valamilyen módon a nagyobb gazdaságok, nyugdíjintézetek stb. kezére került. Magyarán az erről döntő tisztviselők – a jelzett kivételtől eltekintve – azoknak juttathatták a földet, akikről a helyi társadalmi erőterben vizontszolgáltatást remélhettek. (Ferge 1986:133)

KÖZALKALMAZOTTI ÉRDEKVÉGYESÍTÉS AZ EGÉSZSÉGPOLITIKÁBAN

A Belügyminisztérium másik, a szociálpolitikaival nem teljesen azonos érdekcsoportját jelentette a közegészségügyi. Míg a szociálpolitikai körökben a katonai múlt, az ideológiai tevékenység szerepe meghatározó lehetett a karrierben – olyanra, hogy szakirányú végzettségre sem volt szükség –, az egészségpolitikai osztályokat általában orvos államtitkár irányította.

Ez azonban ugyanúgy a társadalmi öntevékenység visszaszorításával járt: „A társadalom szerepe a közegészségügyi munkában mind kisebb területre szorul, helyette a *közigazgatási apparátus* veszi kezébe a közegészségügyi szolgálat el-látását” – mondja a belügyi államtitkár. (Johan:1936:427)

Az érdekcsoportokhoz tartoztak a dekoncentrált (azaz területileg illetékes, de nem a helyi politikai erőktől, hanem a minisztériumtól függő) hivatalok, melyek élén *közegészségügyi felügyelők* álltak. Érdeklődésük középpontjában a tbc, a nemi betegségek elleni küzdelem, a gyermekvédelem és a falusi egészségvédelem állt. (A munkáslakta peremvárosrészek helyzete semmivel sem volt jobb, de ideológiai okokból könnyebb volt a falvakra pénzt szerezni.) (Ferge 1986:136) A BM véleményező, legitimáló szerveként az *Országos Közegészségügyi Tanács* működött.

Egy 1925-ös törvénnyel – gyakorlatban 1927-ben, a Rockefeller Alapítvány segítségével – létrehozott Országos Közegészségügyi Intézet, melyet az egykori Rockefeller-ösztöndijas Johan Béla igazgatott, szerény költségvetésű elitintézménynek indult, melynek jelentősége először laboratóriumi vizsgálataiban, európai konferenciákon való szerepléseiben domborodott ki. Az igazgató komoly sikerre volt, hogy a Népszövetség Közegészségügyi Bizottságának tagjává is megválasztották.

A BM, miután átvette a hatáskört a Népjóléti Minisztériumtól, azonnal munkához látott, és már 1933-ban programot dolgoztatott ki a *Zöldkeresztes Egészségvédelmi Szolgálat* megszervezésére. Erre az Országos Közegészségügyi Intézet kapott megbízást. A kidolgozott terv lényege az volt, hogyan lehet minél bizto-

Világosság
2001/7–9

Nagy Péter Tibor:
A társadalompoliti-
ka új elemei az
1930-as évek
Magyarországán

sabb elhelyezkedést garantálni az orvosoknak, úgy hogy alkalmazásuk teljesen államfüggő legyen, az önkormányzatok mégse háríthassák át az egészségügyi szolgálat működtetési költségeit az államra. A megoldás az lett, hogy a védőnői fizetés terhét – és ezzel a személyükkel való rendelkezés jogát – kapta meg az állam, a község a dologiak előteremtésére, a törvényhatóság a tiszteletdíjak kifizetésére köteleztetett. A körzeti orvosi rendszer – 6–8 ezer falusi lakosonként egy orvos – az orvosmozgalom irányában hangoztatott érvelésben állásteremtésként jelent meg. A községekben felállítandó egészségházak, az odarendelt védőnők nemcsak egészségügyi, de morális kérdésekben is tanácsokat adtak a magyar falu lakosságának. Hogy e feladatra képesek legyenek, a BM 1936-ban jelentősen bővítette az állami ápolónő- és védőnőképzést. (Johan:1936:433)

Johan Bélát, az egykori katonaoorvost, aki éppen az ellenforradalmi 1919-es esztendőt látta a legalkalmasabbnak az egyetemi magántanári habilitáció megszerzésére, talán nem pusztán kétségtelen szakmai hírneve alapján vélte a megfelelő embernek az államtitkári kinevezésre az egykori szegedi csoporthoz tartozó Kozma belügyminiszter. Mint ahogy az sem szakmai, hanem igen kemény világnézeti és társadalompolitikai kérdés, hogy ő az első egészségpolitikus, aki a betegség-megelőzés súlypontját – liberális 19. századi kollégáival ellentétben – *nem az egészséges környezet kialakítására, hanem az egyén, a beteg egyén elszigetelésére, a tifuszos szabályos házi őrizetben tartására helyezi.* (Johan:1936:428)

Johan egyetlen könyve már címében is hordozza az 1939-es esztendő ideológiai üzenetét: „Gyógyul a magyar falu” – bár a „gyógyulás” objektivitásához igen sok kétség fér.

A tartalmi változások mellett a meglévő hálózat formai *államosítása* is a köztisztviselői kontroll erősödésének jele. Az 1936. évi 9. tc-vel a BM államosítja a tiszti főorvosi szolgálatot, sőt a belügyminiszter a községi egészségügyi szolgálatot ellátó orvosok (körorvosok) államosítását is szükségesnek látta. A törvény az orvosokat köztisztviselőknek nyilvánította, *s eltiltotta őket a magánorvosi gyakorlattól*, hogy ezt az eddig részben piacorientált réteget kizárólag államfüggővé tegye.

A törvény a gyógyító kórházakkal – a hagyományos orvoslás központjaival – szemben az Országos Közegészségügyi Intézet tevékenységét részesítette előnyben. Az intézet a frissen államosított közegészségügyi szolgálat tagjai számára végzett kötelező társadalom-egészségügyi továbbképzést. A tisztiorvosi tanfolyam hat hónapja, a körorvosi tanfolyam hat hete az egészségügyi értelmiségiek megfelelő szakmai és ideológiai instruálásának és megfigyelésének időszaka lett.

Természetesen az önkormányzati egészségügyi beruházások legfontosabbjait is az irányított gazdaság szabályainak kívánták alávetni. A 3–4000 pengőért felépítendő iskolai zuhanyozókkal kapcsolatban a közszolgálati szabályzat értelmében a kisiparosok előnyt élveztek a nagyvállalkozókkal szemben. Az Országos Közegészségügyi Intézet beszüntette azt a gyakorlatot, hogy kutak fúratása céljából pénzt adjon a községnek, mert felismerték, hogy ez a magánmérnökök és a községek szabad piaci megállapodását segíti elő. Az új módszer szerint az OKI saját, megfelelő szempontok alapján kiválasztott, főállású mérnököket tartott, akiket a községek számára mintegy kikölcsönzött. (Johan:1936:435)

Világosság
2001/7–9

Nagy Péter Tibor:
A társadalompolitika új elemei az 1930-as évek Magyarországon

Az önkormányzati egészségpolitika megsemmisítése után a társadalmi szerveződések megrendezésére került sor. 1941-ben – az Országos Stefánia Szövetséget (mely már 1930-ban 394 orvost foglalkoztatott, az orvosok közel egyhuzadát) túlságosan társadalmi, azaz ellenőrizetlen szervnek találván a BM átalakította Országos Közegészségügyi Szövetséggé.

A Zöld Kereszt – melynek szervezésére 1929-ben kapott megbízást az OKI, és ellenőrzése a tisztiorvosi hálózatra épült – szintén növekvő jelentőségű szervezetté vált. Egyik legaktívabb támogatója Gortvay György volt: a harmincas években a Társadalomegészségügyi Múzeum főigazgatója, 1939-ben lett OTI-főorvosként egészségügyi főtanácsos, a társadalom-egészségtan egyetemi magántanára, a negyvenes évekre az ipari tárcához tartozó Állami Munkaközvetítő Hivatal vezetője, a Magyar Statisztikai Társaság választmányi tagja, sőt az Országos Mozgóképvizsgáló Bizottság tagjaként még a filmpropaganda-szférával is összeköttetésbe került.

EGY KÜLÖNLEGES KÉRDÉS: A PROSTITÚCIÓ ELLENŐRZÉSE

Megváltozott a prostitúció elleni küzdelem hangsúlya is. Már nem a venereás betegségek elleni küzdelem volt a lényege, hanem azok az intézkedések, melyek megnövelhették az ezzel foglalkozó tisztviselő hatalmát: azaz a „legtágabb értelemben vett közvetítő kereskedelem”, az „erkölcsellenes irodalom”, a „prostitúciót előmozdító szórakozóhelyek” elleni fellépés széles mérlegelési jogkört biztosított a helyi tisztviselőnek, mellyel sakkan tarthatta a korábban nem tőle, hanem a piactól és a törvényektől függő vállalkozókat: munkaközvetítőket, kocsmárosokat, könyvkiadókat. A prostitúció elleni küzdelem kemény antiliberalis üzenete: „komoly nemzeti és erkölcsi érdek követeli, hogy a nemi élet kizárólag a házasság keretei közé szoríttassék”, s az úgynevezett új szexuális morált, a kettős erkölcsöt visszaszorítsák. A fajelmélet expandálódásának korában e csoport versenyképessége szempontjából kulcsfontosságú törekvés volt, hogy a nemzeti gondolatot eugenikai (fajegészségügyi) gondolatokkal egészítsék ki. (Somogyi 1936:452) Hogy az ilyen szexuális erkölcsnek mennyi köze volt a kor társadalmi valóságához, mutatja az adat, hogy korabeli felmérés szerint a házasságok egyharmada sem más, mint fennálló nemi viszony törvényesítése. (Somogyi:1936:453) A szociális közigazgatás már a kora harmincas évektől dédelgette azt a vágyálmat, hogy ne csak az orvosi tanácsadás legyen kötelező házasság előtt – ezt egyfelől az Actio Catholica, másfelől a húszas évek óta az Országos Közegészségügyi Egyesület orvosi szakosztálya Antivenerás bizottsága is szorgalmazta –, hanem a hatósági orvos *engedélyére* legyen szükség a házasság megkötéséhez. E csoportok tehát az ideirányuló *fajvédelmi törvényekben kifejezetten érdekeltek voltak* – kenyérkérdésről, hatalomról van itt szó –, a nacionalista, szociális, antiszemita ideológia valójában ennek az érdekeknek a tükröződése. (Somogyi:1936:453, Szokolay:1936:484, 179)

A nemibeteg-gondozó a *lex veneris* révén nemcsak a nemibetegek kötelező gyógykezelésére, szabályos nyomozásra kapott lehetőséget, hanem a törvény és a kialakuló jogszokás a társadalmi egyesületek kötelező együttműködését is előírta ezekben az akciókban.

Világosság
2001/7–9

Nagy Péter Tibor:
A társadalompolitika új elemei az 1930-as évek Magyarországon

EGY MÁSIK SPECIÁLIS KÉRDÉS: A GYÁMÜGY

A liberális korban kialakult árvaszéki szervezetben a hivatali tagokon kívül laikus ülnökök is részt vehettek. Az ügyészeknek sikerült kivívniuk, hogy tanácskozási jogot kapjanak az árvaszéken, bár szavazati joggal nem rendelkeztek.

A századfordulótól kezdve felgyorsult a laikus kontroll kiszorítását célzó mozgalom, amely a politikai fordulat után sikert ért el: a polgármesterek, a szaktisztviselők és az ügyészek 1923-ra elérték, hogy *kiszorítsák a laikus kontrollt*, az árvaszék a továbbiakban testületi ülés helyett úgy működött, hogy a szaktisztviselő döntését csak az elnök (polgármester) vizsgálta felül, és az ügyész láttamozta.

Ezt a viszonylagos egyensúlyt az egyes köztisztviselő csoportok között a harmincas évtized fordulóján a jogalkotás *az igazgatási csoportok javára* bontotta meg. Az árvaszéki tisztviselők jogokat szereztek arra, hogy a tartalékalapból elhagyottá nem nyilvánított szegény gyerekeket is segíeyezzenek. Az autonóm gyámpénztár működtetésében a tisztviselők nem voltak érdekeltek, mert a gyámpénzek behajtásával járó tevékenység túl sok munkát jelentett, valamint népszerűtlen feladat is volt. Ezért szorgalmazták a gyámpénztári intézmény törlését, ami viszont az állam szempontjából volt hasznos, mivel csökkentette az alternatív társadalmi források számát. (204900/1931)

A válások számának emelkedése új versenyforrást nyitott a közigazgatás és a bíróságok között: ki és miképpen dönthet a gyermek elhelyezéséről. 1905-ben a közigazgatási tisztviselők és a bírák még közös érdekként jeleníthették meg, hogy a szülők szabad megegyezésével szemben mindenképpen hivatali vagy bírósági mérlegelés tárgya lehessen, melyik szülő alkalmasabb a gyerek nevelésére. (Kuria 2818/1905) 1931-ben a közigazgatási lobbí győzedelmeskedett, mert a 204.500/1931 BM sz. rendelet a törvényes kiskorú gyermek elhelyezésével a gyámhatóságot bízta meg. Ennek következtében azután a bontóperi ítéletekben általában nem is szerepelt a gyermek sorsa. A BM és a közigazgatás expanziójával a hatásköri bíróság kísérelt meg szembehelyezkedni, ám csak annyit tudott elérni, hogy a jogszabály az unoka eltartási igényét a bíróság kezébe adta vissza. Ez a rendelkezés inkább szimbolikus érvényű volt, mert a legjelentősebb kérdés, azaz a gyermek sorsa ezzel végérvényesen a közigazgatás kezébe került.

A gyámüggyel foglalkozó tisztviselők érdekeivel egybeesett az a kormányzati koncepció, amely a törvénytelen gyerekekkel, az apa személyével kapcsolatos döntéseket kívánta a közigazgatáshoz telepíteni. Hasonlóképpen egyetértettek a tisztviselők azzal a Budapesten és Debrecenben bevezetett gyakorlattal, mely később rendelettervekbe is bekerült, hogy az egyéni gyámság kiegészítésére az intézeti, a hivatali és a hivatásos gyámság intézményét is be kell vezetni.

Hasonló gondja volt e tisztviselőcsoportnak, hogy az erélytelen, közönyös, alkalmatlan gyámot csak úgy lehetett mellőzni, hogy ki kellett mondani vétkességét, meg kellett szegényíteni. Ez általában olyan feszültséget keltett a helyi társadalomban, hogy a tisztviselők nem szerettek ezzel az eszközzel élni. Ezért szorgalmazták, hogy egyéb eszközöket, azaz megszegényítés nélküli felmentést is tegyen számukra lehetővé a kormányzat.

Világosság
2001/7-9

Nagy Péter Tibor:
A társadalompolitika új elemei az 1930-as évek Magyarországon

Az árvaszéki szaktisztviselői csoport a laikus és bírói *döntés* visszaszorítása után saját tevékenységét még az informális nyomásoktól, az önkormányzati és a bírói *kontrolltól* is meg akarta szabadítani.

Ezért szorgalmazták, hogy mentesítsék a tisztviselőt a helyi befolyásoktól: olyan anyagi és erkölcsi függetlenséget kell az árvaszéki tisztviselőnek biztosítani, mint egy bírónak. Azt tartották volna helyesnek, hogy e funkció betöltéséhez legyen feltétel az ügyvédi vagy az egységes bírói és ügyvédi oklevél, amely mintegy feleslegessé tenné az ügyészi, polgármesteri kontrollt. (Csorna: 1936:467)

ZÁRÓMEGJEGYZÉSEK

Jelen elemzésünk természetesen nem vállalkozik a társadalompolitika, azaz a társadalombiztosítás, a szegénypolitika, a szociálpolitika, az egészségpolitika stb. komplex elemzésére. Még kevésbé a lakosság szociális helyzetének, egészségügyi helyzetének objektív feltárására.

Szempontunkból *nem az a kérdés, hogy például a szegénység „objektíve” mennyire nőtt.* Nem nagyon lehet ugyanis mit kezdeni azzal a kétségtelen szociológiai ténnyel, hogy a lakosság akár fele, kétharmada is a szegénypolitika illetékességi körébe „lett volna utalható”. *A kérdés inkább az, hogy a hivatalos szám emelkedése automatikusan a hatáskörök, a lehetőségek, a presztízs és az elosztható javak mennyiségének emelkedését hozza az ezzel foglalkozó tisztviselőcsoportnak, több kapcsolat lehetőségét az ebben érdekelt középosztályi csoportokkal, jótékony egyesületekkel, szakszervezetekkel, sajtóval, vagy éppen a szegényebb területek parlamenti képviselőivel.*

A szociálpolitika, az egészségpolitika kiterjedése épp ezért számunkra nem egy objektív helyzetre adott szakmailag „jobb vagy rosszabb választ” jelent, még kevésbé a tőkés–munkás érdeellentétben leírható politikatörténeti kérdést, hanem mindenekelőtt a közalkalmazotti hatalom kiterjedését és megnövekedését a társadalom egyik igen fontos alrendszerében.

IRODALOM

Balipap Ferenc: Fejezetek a szociális és szociálpolitikai képzés történetéből. *Esély*, 1990. 5., 6. szám.

Csépányi Dezső: *Az ellenforradalmi rendszer munkásellenes politikája 1935–1939. A rendszer ipari szociálpolitikája.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1972.

Csorna Kálmán: A gyámügyi igazgatás mai feladatai. In: *A mai magyar közigazgatás.* (Szerk. Mártonffy Károly) Budapest, 1936.

Csorna Kálmán: *Gyámsági jog és jogszolgáltatás.* Budapest, 1935.

Erődi Harrach Béla: Az Országos Szociálpolitikai Intézet. In: *A mai magyar közigazgatás.* (Szerk. Mártonffy Károly) Budapest, 1936.

Esztergár Lajos: *A szociálpolitika tételes jogi alapja.* Pécs, 1936.

Ferge Zsuzsa: *Fejezetek a magyar szociálpolitika történetéből.* Budapest, Magvető, 1986.

Hilscher Rezső: *Bevezetés a szociálpolitikába.* Budapest, Szövétnék, 1928.

Johan Béla: Az egészségügyi közigazgatás modern feladatai. In: *A mai magyar közigazgatás.* (Szerk. Mártonffy Károly) Budapest, 1936.

Johan Béla: *Gyógyul a magyar falu.* Budapest, 1939.

Johan Béla: Mit várhatunk a mai magyar közegészségügyi munkától. In: *Fehérvári iskolahét*, 1939.

Lengyel György: A jobboldali gazdaságideológiák magyar formaváltozatáról. *Medvetánc*, 1984. 2–3. szám.

Világosság
2001/7–9

Nagy Péter Tibor:
A társadalompolitika új elemei az
1930-as évek
Magyarországán

Lengyel György: Irányított gazdaság és tervez-
daság. *Medvetánc*, 1981. 1. szám.

Nagy Péter Tibor: Társadalombiztosítás és ér-
dekviszonyok a Horthy-korszakban. *Hiány*, 1993.
5. szám.

Pálos Károly: *Szegénység, szegénygazdálkodás*.
Szombathely, 1934.

Pálos Károly: *Szociális igazságot*. Szombathely,
1937.

Petrák Katalin: *A szervezett munkásság küzdelme a
korszerű társadalombiztosításért*. Budapest, Tán-
csics, 1978.

Petró Kálmán: *Az egri norma (1927-1932.)* Eger,
1932.

Somogyi Zsigmond: Az Országos Szociálpolitikai
Intézet az egészségügyi gondozás szolgálatában.
In: *A mai magyar közigazgatás*. (Szerk. Mártonffy
Károly) Budapest, 1936.

Szabó Miklós: *Politikai kultúra Magyarországon*,
1896-1986. Budapest, Medvetánc Könyvek, 1990.

Szokolay Leo: A közigazgatás feladata a család-
védelem terén. In: *A mai magyar közigazgatás*.
(Szerk. Mártonffy Károly) Budapest, 1936.

Urbán Gusztáv: *Az egri norma védelmében*. Ko-
lozsvár, 1942.

Vargyai Gyula: *A hadsereg politikai funkciói Ma-
gyarországon a harmincas években*. Budapest,
1983.

Világosság 2001/7-9

Nagy Péter Tibor:
A társadalompoliti-
ka új elemei az
1930-as évek
Magyarországán